

VELOSIPED TRANSPORTINI XORIJIY TAJRIBALARGA ASOSLANGAN HOLDA RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY AHAMIYATI

Murodillayev Sardorbek

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti

murodillayev.sardorbek@mail.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada, O'zbekistonda velosipeddan transport vositasi sifatida foydalanishning ijtimoiy, iqtisodiy foydalari, mavjud muammolar va uni xorijiy tajribalarga asoslangan holda rivojlantirishning ijobiy tomonlarini joriy etishga alohida etibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: Transport, velosiped transport infratuzilmalari, kompleks rivojlanish, modernizatsiya qilish,

Dunyodagi deyarli barcha rivojlangan mamlakatlarning transport tizimiga e'tibor beradigan bo'lsak, ularning asosiy qismi jamoat transportlari yoki velosipedlardan iboratligini ko'rishimiz mumkin.

Birinchi navbatda velosipedning foydali jihatlarini tahlil qilishimiz kerak. Velosiped salomatlik, ekologiya va iqtisodiyot uchun foydali qurilma.

Velosipedlar, shubhasiz, salomatlik uchun foydali transport vositasi. Glazgo universiteti tomonidan olib borilgan va chop etilgan yangi tadqiqot shuni ko'rsatdiki, ishga velosipedda borish faol bo'lmagan qatnovga qaraganda saraton rivojlanish xavfini 45 foizga va yurak xastaligi xavfini 46 foizga kamaytiradi¹. Velosiped haydash – yurak-qon tomir tizimini mashq qildirib, suyak va mushaklarni mustahkamlaydi, ortiqcha vazn, diabet va boshqa surunkali kasalliklar xavfini kamaytiradi. O'zbekistonda birgina Onkologiya xizmati uchun dori-darmon va sarflov vositalariga 2016-yilda 8 milliard so'm ajratilgan bo'lsa, 2021-yilda bu ko'rsatkich qariyb 62 milliard so'mga yetgan². O'zbekistonda 100 mingdan ortiq bemor saraton kasallari hisoblanadi, har yili 20 mingdan ortiq odamlarda xavfli o'smalar aniqlanmoqda³. Agar biz 62 milliard so'mning 45% ini ya'ni 726 million so'mni velosiped transporti va infratuzilmasini rivojlantirishga sarflasak, 45 mingdan ortiq odamning saraton kasalligiga chalinish ehtimolini oldini olgan bo'lar ekanmiz.

Qolaversa, atrof-muhitga zaharli gaz chiqarmagani sababli bu qurilmalar ekologiya uchun ham foydalidir. 2022 yilda shaxsiy avtomobillar global neft

1. https://www.gla.ac.uk/news/archiveofnews/2017/may/headline_522765_en.html#:~:text=University%20news,-University%20news&text=New%20research%20by%20the%20University,to%20a%20non%20Dactive%20commute.

2. <https://daryo.uz/2021/05/14/shavkat-mirziyoyev-respublika-ixtisoslashtirilgan-onkologiya-va-radiologiya-ilmiy-amaliy-tibbiyot-markaziga-tashrif-buyurdi/>

3. <https://qalampir.uz/uz/news/sobiq-vazir-81-yoshida-olamdan-otdi-8684>

iste'molining 25 foizdan ortig'ini va ulardan chiquvchi zararli gazlar global karbonat anhidrid (CO₂) emissiyasining taxminan 10 foizdan ortiq qismini tashkil etgan⁴. Velosipedlardan foydalanish avtomobillardan ajraluvchi gazlarni kamaytirish orqali atrof-muhit ifloslanishining oldini oladi. Velosiped haydash keskin o'sib borayotgan dunyo 2015 va 2050 yillar oralig'ida jamiyatni jami 24 trillion AQSh dollarini tejashi va 2050 yilda shahar yo'lovchi transportidan CO₂ emissiyasini velosipedda kuchli e'tiborsiz High Shift stsenariysiga nisbatan qariyb 11 foizga qisqartirishi mumkin⁵.

Velosipedlar iqtisodiy jihatdan ham odamlarga manfaat keltiradi. Avtomobil o'rniga velosipeddan foydalanish ulushini 6 foizga oshirish yillik global iqlim o'zgarishini yumshatish uchun yo'naltiriladigan mablag'larni taxminan 1,2 mlrd AQSh dollariga tejaydi⁶.

Undan tashqari sayohatning yana bir katta xarajati yoqilg'i hisoblanadi. O'zbekistonda 2024-yilda mehnat bozorida jami 19,5 million kishi iqtisodiy faol hisoblanadi. Bularning taxminan 25% ga yaqini uyidan ishxonasigacha bo'lgan masofa 5 km gacha bo'lgan masofani tashkil etishini inobatga olsak, bu masofani velosipedda 20 daqiqada bosib o'tishi mumkin. Ishxonaga avtomobilda borib qaytish uchun o'rtacha 2 dollar xarajat qilish kerak. Bu bir kunda 10 million dollorni tejab qolish imkonini beradi. Bir kishi bir yilda faqat ishxonasiga borib kelish uchun velosipeddan foydalansa 550 dollar atrofidagi pulni tejab qolish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Tig'iz soatlarda velosipedda manzilga yetib borish uchun sarflanadigan vaqt avtomobilda sarflanadigan vaqtdan 2-3 baravar ko'p bo'lishi mumkin⁷.

Tadqiqotlarga ko'ra, dunyoda velosipeddan foydalanishga, velosipedlarni transport turi sifatida rivojlanishiga to'siq bo'luvchi bir qancha omillar mavjud:

1. Infratuzilmaning yetishmasligi: Ko'p mamlakatlarda velosipedchilar uchun xavfsiz yo'laklar va yo'l belgilari yetarli emasligi, mavjud yo'llarning ham yomon holatda ekani. Avtomobil yo'llarida velosipedchilar uchun alohida yo'laklar bo'lmasa, xavfsizlik muammosi yuzaga keladi. Velosipedlarni xavfsiz saqlash uchun mo'ljallangan to'xtash joylari va qulay infratuzilmaning kamligi ham to'siq hisoblanadi. Parijning xabar berishicha, 2020 yilda velosiped o'g'irlanishi 7 foizga oshgan va velosiped haydamaydiganlarning taxminan 80 foizi velosipedlarini o'g'irlashdan qo'rqish ularning birinchi tashvishi ekanligini aytishadi.⁸

⁴ <https://www.iea.org/energy-system/transport/cars-and-vans>

⁵ <https://itdp.org/2015/11/12/a-global-high-shift-cycling-scenario/>

⁶ <https://ghi.wisc.edu/wp-content/uploads/sites/168/2021/04/Bicycling-Climate-and-Health-White-Paper-1.pdf>

⁷ <https://inrix.com/scorecard/#form-download-the-full-report>

⁸ <https://www.euronews.com/green/2021/10/25/paris-is-investing-250-million-to-become-a-100-cycling-city>

Kun.uz tomonidan “Agar qulay infratuzilma bo’lsa, ishga qatnashda velosipeddan foydalangan bo’larmidingiz?”⁹ deya berilgan so’rovnomada 97 ming kishining 74 foizi “ha” deya javob bergan. Ya’ni respondentlarning yarmidan ko’pi velosipeddan foydalanmayotganining asosiy sababi sifatida shahardagi noqulay infratuzilmaga ishora qilgan. Qolgan 26 foizi esa rad etish uchun turli sabablarni ko’rsatgan. Masalan, masofaning uzoqligi (12 foiz), uyalish (4 foiz), noqulaylik (4 foiz), sog’lik bilan bog’liq muammolar (2 foiz) va boshqa sabablarni (4 foiz) belgilagan.

2. Shaharlardagi transport madaniyati: Ko’pgina shaharlarda avtomobillarni afzal ko’rish, velosipedchilarga nisbatan hurmatning pastligi, jamiyatdagi velosipedlar haqida bir nechta salbiy qarashlar ya’ni velosiped bu mashina olishga qurbi yetmaydigan kambag’allar uchun, ayollar uchun mos transport vositasi emas degan qarashlar va boshqalar.

3. Iqlim va geografik sharoitlar: Issiq, sovuq yoki nam iqlim sharoitlari velosipeddan foydalanishni qiyinlashtiradi. Tog’li yoki notekis hududlarda velosipedda yurish murakkab bo’lishi mumkin. Havo iflosligi yoki ob-havo sharoitlarining og’irligi velosipeddan foydalanishni cheklaydi.

4. Davlat siyosati va investitsiyalar yetishmasligi Velosiped transportini rag’batlantirish uchun soliq imtiyozlari yoki subsidiyalar yetarli darajada qo’llanilmasligi. Transport va shahar rejalashtirishda velosipedga yetarli e’tibor berilmasligi. Veloyo’laklar, avtoturargohlar va boshqa tegishli obektlarni qurish, ularni saqlash uchun mablag’ va resurslar ajratmasa, bu qurilmadan foydalanish darajasi pastligicha qolaveradi. Bu to’siqlarni bartaraf etish uchun shaharlarda velosiped yo’laklarini kengaytirish, jamoatchilik ongini oshirish, va iqlimga mos infratuzilmani rivojlantirish kabi sa’y-harakatlar talab etiladi

O’zbekistonda velosipedlardan foydalanishni kengaytirishga to’sqinlik qiluvchi muammolar bir necha yo’nalishda kuzatiladi. Infratuzilmaga oid kamchiliklar shundan iboratki, velosiped yo’laklari beton, savdo rastalari va ariqlar bilan to’silib qoladi. Bundan tashqari, ba’zan avtomobillar velosiped yo’laklarini to’xtash joyi sifatida ishlatadi yoki piyodalar veloyo’laklarda harakatlanib, velosipedchilarga halaqit beradi. Ko’plab velosiped yo’laklari xalqaro standartlarga mos kelmasdan, faqat 1 metr kenglikda bo’lib, yo’llarning bog’lanmaganligi velosipedchilarni asosiy yo’llarda harakat qilishga majbur qiladi. YTHlar haqida statistik ma’lumotlarga ko’ra, 2022-yilda ro’y bergan avtohalokatlarning 11,5 foizi velosipedchilar ishtirokida sodir bo’lib, 342 holatda veloyo’laklarning yo’qligi sabab bo’lgan.

⁹ <https://t.me/kunuzofficial/137055>

Shuningdek, infratuzilma bilan bog‘liq bo‘lmagan boshqa omillar ham mavjud: Velosipedlarga ko‘pincha ijtimoiy mavqei past transport vositasi sifatida qaraladi, bu esa salbiy munosabatni shakllantiradi. Issiq iqlim sharoitlari, ayniqsa yoz oylaridagi yuqori harorat, velosipedda harakatlanishni cheklaydi. Velosipedning sog‘liq va ekologiya uchun foydalari haqida ma‘lumot yetarli darajada ommaga yetkazilmagan.

Bu muammolarni hal qilish uchun xavfsiz veloyo‘laklar, to‘xtash joylari, ta‘mirlash stansiyalarini barpo etish, shuningdek, velosipedni ijaraga berish tizimini rivojlantirish zarur. Shuningdek, velosipedning afzalliklarini targ‘ib qiluvchi marketing kampaniyalari orqali aholi orasida bu transport turiga nisbatan ijobiy munosabat shakllantirish ham muhim ahamiyatga ega.

Velosiped transportini rivojlantirishning iqtisodiy ahamiyati sezilarli. Xorijiy tajribalardan, masalan, Gollandiya va Daniyada velosipedlardan keng foydalanish nafaqat atrof-muhitni himoya qilishga yordam beradi, balki shaharlardagi transport xarajatlarini kamaytiradi va sog‘liqni saqlash tizimining samaradorligini oshiradi. Velosipedlarni rivojlantirish, shuningdek, yangi ish o‘rinlarini yaratadi, masalan, velosiped ta‘mirxonalari va ijaraga berish tizimlari. Bunday o‘sish shahar infratuzilmasini yaxshilashga, yo‘l xarajatlarini kamaytirishga va barqaror iqtisodiy rivojlanishga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. <https://t.me/kunuzofficial> sayti ma‘lumotlari
2. <https://daryo.uz> sayti ma‘lumotlari
3. Glasgow universiteti tadqiqotlari
4. Institute for Transportation-Development Policy
5. Bicycling-Climate-Health-White-Paper-1. pdf The Potential Health and Environmental Benefits of Cycling in the U.S.
6. Global Conference on Energy and AI
7. INRIX 2023 Global Traffic Scorecard